

Korszerűség a színházban

A Szegedi Nemzeti Színház tevékenységének megítélésénél is fontos szerepet játszik, hogy a műsor milyen mértékben veszi figyelembe a mai társadalmi és politikai élet atmoszféráját, sajátos művészi eszközeivel hogyan szolgálja azt a kultúrmissziót, amelynek betöltésére hivatott a szocialista tudat és élet formálása érdekében. A korszerűség tehát elsősorban tartalmi és csak másodlagosan jelent formai jegyeket.

A mai igény természetesen a magyar drámairodalom állapotával, a kortársi világirodalom alapos ismeretével függ össze, mert e két szellemi alaphoz — hozzáértő szelekció útján — formálódik ki a színház drámai műsorterve.

Az ellenforradalom után drámairodalomunkra jótékonyan hatott az egészséges politikai légkör, a párt két fronton folytatott küzdelmének útján megvalósuló társadalmi és politikai konszolidáció, különösen az a politikai stabilitás, amelyre írói tapasztalat szerint is lehetett támaszkodni, mert nem fenyegetett a változandóság veszélyével. Ez a nyugodt, kiegyensúlyozott atmoszféra lehetővé tette a drámairodalomban a társadalompolitikai konfliktusok toll alá vételét és dramatizált megformálását. Persze az ellenforradalom előtti időszakban is születtek sikeres drámák, közülük bemutatásra is került néhány, de az 1956-os ellenforradalmat követő években érkezett erőteljesebb fellendüléshez drámairodalomunk.

A terebélyesedő drámairodalom bizonyos értelemben a maiás felé fordította — ha nem is egyenletesen a Szegedi Nemzeti Színházat is. A vezetők időnként megkísérelték műsorra tűzni az új drámákból azokat, amelyek megnyerték a tetszésüket és véleményük szerint bemutatásra alkalmasnak bizonyultak Szegeden. Ennek útjelzői az elmúlt években — a teljes felsorolás igénye nélkül említhetjük — Darvas: *Kormos ég*, Kallai: *Kőtánc*, Mesterházi: *Pesti emberek*, Németh: *Utazás stb.* Az idei évad műsorában is találunk ez irányú törekvést, Thurzó: *Hátsó ajtó*, Hubay: *Késdobálók*, s a műsorterv szerint ebben az idényben még egy új magyar dráma kerül a szegedi színházlátogató közönség elé.

Más indítatásúak voltak természetesen az ellenforradalom előtti korszakban írott drámák, és — ugyancsak más tartalmú és témájú drámák születtek 1956 után, közvetlenül a konszolidáció éveiben. Ez utóbbiak jellemzője, gyűjtőmotívuma az ellenforradalmi lázadás, káros, reakciós voltának kimutatása és az esemény kirobbanási okainak keresése, megmutatásának szándéka volt. Továbbá a személyi kultusz éveiben keletkezett társadalmi, politikai torzításokból nőtt drámai konfliktusok megmutatása. Tehát politikai színezetű és tartalmú, életvalóságot nyújtó művek jöttek létre. Később a társadalmi és politikai élet kiegyensúlyozottségának talaján új, színeződéssel bővült drámairodalomunk: erőteljesebb szerepet kapott a társadalom és az egyén, a társadalmi és az egyéni morál összeütközésének ábrázolása, a polgári életfelfogás kritikája, vagy e regresszív életérzés bírálata irányuló törekvés.

A maiás a hazai drámairodalomban mindenképpen a marxista életfelfogás irányába mutató tendenciaként jelentkezik. De nem egyformán letisztult világnézeti álláspontot tükröznek a színházakban előadott új prózai darabjaink. A visszaható burzsoá-kispolgári világlátás és az alkotó marxista koncepció keveredésének jegeit új drámáink jelentős hányadánál találjuk meg. Nemcsak világnézeti szempontból láthatók árnyalat és egészen plasztikus érzékelhető egyenlenségek új drámairodalomunkban, a művészi megjelölő erő különbözősége is determinálja az értékrendet.

Ebből származik, hogy a színház korszerűségének egyik követelményeként nem lehet általánosan, a műsorra tűzött címek emlegetésével érvelni, mert ez önmagában véve nem jelenthet korszerűséget, csak felszínes megállapításokra jó.

A másik kérdés a formai jegyekre vonatkozik. E tekintetben a szegedi színház nál is jelentkezett az elmúlt öt-hat esztendőben kezdeti eredmény. Gondoljunk csak az *Optimista tragédiára*, Brecht: *Koldusopera-jára*, Mesterházi: *Pesti emberek* rendezési koncepciójára, amelyben a modern színpadi felfogás — különösen Mesterházi darabjánál — először kissé szokatlanul hatott, de a rendezői megoldások az évtizedes egyformaságban új színként jelentek meg. A szegedi színházat sem kerülte el egészen a brechti színpad, bár ennek erejéből színházkultúránk gazdagítására, sajnos, az ideig kevés szívdózt fel Szegeden. Érdekes volt az *Irkucki történet* rendezése is. A dünnmatti színpadi "észmatematika" használatát elemeiből — a színház élénkítése, mozgalmassabbá tétele érdekében — nem lett volna érzékeltelen valamit Szegeden is "megfogni".

A formai jegyek ugyan másodlagos tényezők, de a korszerűség nélkülözhetetlen mutatói, éppen ezért a rendezői és dramaturgiai felfogás egy bizonyos igazoló jegei is. S visszahatnak a tartalomra pozitív vagy negatív vonatkozásban.

Nem lenne célszerűtlen igen alaposan megvizsgálni a színház felelős szakvezetőinek az elmúlt évek tapasztalatait, s megvitatni egy-egy darab rendezésének jó és rossz vonásait. Kialakítani valamiféle felfogást, s megszüntetni az ötletszerűséget és a felszínességre való kapkodást. Az elmélyülten dolgozó nagy rendező megszabadulhat a provincialitástól, anél-

kül, hogy a színpadi újszerűség alkalmazása az ellenkező végtelbe sodródna.

Az alaposabb önvizsgálatás aktuális szférája a műsorra tűzött produkció művészi megjelölése. Semmivel sem kisebb jelentőségű a színház "maiágánál", mert a színház megváltozott viszonyok között dolgozik, kultúrmisszióját sok olyan tényező befolyásolja, amellyel öt-hat évvel ezelőtt nem kellett számolni, most pedig nem lehet már nem számolni.

2

A közönségigény differenciálójára nehéz próbatétel elé állította színházainkat, a szegedi színház is. Ennek a felismerése esetenként hamis következtetésekre vezethet a műsorterv, a műsorpolitika meghatározásánál. A színházlátogatók érdeklődési körének, kulturális igényének és műveltségbeli állapotának különbözősége helyenként rossz irányba terelheti a gondolatot.

Alapkérdés annak a megértése, hogy a színházlátogató közönség — a parasztság táborában gyarapodó színházlátogató közönséget is beleértjük —, amely tíz-tizenkét évvel ezelőtt értetlenkedve fogadta a magyar és a kortársi külföldi drámát, mert nem érezte benne az élet valóságát a színpadon, s akkor is enyhé gyanakvással figyelt, amikor a valóságábrázolás erőteljesebb és hitelesebb lett — ez a közönség most már öt-hat éves tapasztalat szerint igényli, nagy tömegben kívánja az új magyar és a mai külföldi drámát. Nem juthatunk tehát arra a következtetésre, hogy műsorra tűzünk egy darabot az úgynevezett "kulturáliszobornak", egy másikat a városi lakosságnak, egy harmadikat pedig a községek lakóinak. E mögött ugyanis lényegbeli különbség húzódik meg: színvonalbeli, művészi értékbeli és mondanivalóbeli különbség.

A közönség differenciálóját alapján szabott műsortervmércé "beállítás" rendkívül nagy felelősséget hárít a színház vezetőire. Különösen Szegeden, az új közönség színházba szoktatásánál — a több mint négyezer bérletes szövetkezeti gazdára és családtagjaira utalunk —, mert egyáltalán nem mindegy, hogy milyen színművekkel vezetjük el és kötik őket végérvényesen a színház szeretetéhez. Ha most egy elhibázott koncepció érvényesül, talán egy évtizedre visszavetjük színházi érdeklődésüket, ez irányú kulturális igényüket, mert az egyikű operettimádát ideje lassan — legalábbis reméljük — Szegeden is csökken.

Nem azt mondjuk, hogy az operett felesleges, csak az operettkultusz egyoldalúsága árt, amely 1956 után, a korábbi évek hibás színházpolitikájának eltelteként kulminált és bizonyos értelemben vidéken még ma is kulminál. Szerintünk 1963—64-ben már elsősorban nem operettek — Mágán Miskának és Mária főhadnagyok — lehet kezdeni a színházi produkció megértését és megismerését azoknál sem, akik most ismerkednek a színházzal. A valóságban, magas művészi fokon tolmácsoló műveket éppen úgy igényli és megérti a szövetkezeti gazda, mint a városi ember. A szegedi színház ebből a szempontból nem jó úton jár. Lehetséges, hogy hamisan értelmezik — különösen a bérletezőkkel foglalkozó szakemberek — a színházlátogató közönség differenciáltságát.

A produkció művészi értékelését, a közönség összehasonlítását lehetőségét megneve az utóbbi hét esztendő. A televízió újszólván minden magyar közönségben működik és tömegesen terjed. S a magyar színjátszást ma már a paraszti szobákban is értékelik, összehasonlítják az olajkályha mellett. A budapesti színházak adásait éppen úgy megnézik a képernyőn keresztül, mint ahogyan a szegedi színház bérleteinek birtokában élvezik a szegedi előadásokat. Ez különösen a városi lakosságra és még inkább az értelmiségre vonatkozik, mert ez utóbbiaknál az összehasonlításból erőteljes konzekvenciák levonására is sor kerül a televízió képernyője előtt.

Ennélfogva a következő évtized — különösen vidéken — nagy versenytűzés és erőpróba lesz, amelyben a kitűnően rendezett, művészi igényességgel tolmácsoló produkciók jelentik az egyetlen eszközt a színházi élet fenntartásához. Ezzel komolyan kell számolnunk vidéken, mert ez az, ami színházi munkánk jövőjét erőteljesen meghatározza.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tömeges (színházkritika), mely a műveltséget, az önálló értéktételeket segíti formálni. Mint ahogyan a községi színjátszás alkotmányunk vagyunk tanúi, éppen úgy látható formában — mert előtűnik zajlik le — a silány rendezés, művészetlen, gyenge színészi összetételű és gyatra egyéni produkció a színházról eltaszítja a közönséget. Másrészt írva: minden művész a színpadon, játék közben, hasonló tisztelettel mérettetik Budapesttől Pécsig, vagy Miskolcra és véleményeztetik is. Ha típusábrázoló, jellemformáló tehetsége többször egymás után nem villan elő szerepében, a közönség gyenge készséggel néz meg tőle. Ez még a kisebb baj, de a gyenge képességű művészgárda tevékenysége gyakran a közönség távolmaradásában is kifejezésre juthat. (Feltűnő példái, hogy Szegeden egy jelentős értelmiségi réteg az utóbbi két évben elmaradt a színház prózai előadásairól. Ennek lehet nagyon sok magyarázata, de a színház vezetőinek

senmikeppén sem lehet közömbösen el-menni e jelenség mellett.)

Végérményben érdemes nagyobb gondot fordítani arra, hogy évad végén megfelelő számú fiatal és más vidékről szerződött tehetséges művész kerüljön a szegedi színházhoz. Szívesen mennek el dolgozni olyan színházba, ahol tanulni lehet és ahol jó a színház belső életének atmoszférája. A szegedi színház patinás volt — és ma is az — a magyar színészvilágban, s ezt megfelelő módon kellene kiaknázni a vezetőknek. Hasznos vizsgálni, hogyan teremthető olyan légkör, amely ide köti a tehetséges művészt, aki szereti annyira a várost és a színházat, hogy nem vágyódik el innen.

A vidéki színjátszásban még egyszer sem volt szükség olyan önkritikus és személyekre szólóan kritikus művészi munkára, igényességre, mint most és a következő években. Még soha sem volt szükség ennyire, nagy művészekre és rendezőkre, akikről lehet tanulni és akik mellett lehet fejlődni is. A mérce ugyanis itt: a budapesti Nemzeti Színház és az Állami Operaház, mert mindkettő könnyedén elérhető, nemcsak Szegedről, de bármely vidéki színházból is a kiemelkedő tehetségek számára.

3

Az idei évad műsora — próza, opera, operett — a javuló tendenciák ellenére is indokolatlan egyenlenséget és bizonyos fokú ötletszerűséget mutat. Az eltelte negyedév enyhén ugyan, de jelzi a koncepciózus átgondoltság gyengeségeit. Míg az opera viszonylag kiegyensúlyozott, határozottan átgondolt elképzeléseket rögzít műsortervében, addig a másik két szektor nyugodtságban, előrelátásban és a műsortervben megállapított darabok kulturális, esztétikai értékében is az előző mögött marad. (Anélkül, hogy a három szektor jellegét a legkisebb mértékben is összehasonlítsunk.)

Az opera műsora, az új bemutatókkal és a repertoár darabokkal: Verdi: *A Végzet hatalma*, Finem: *Danton halála*, Mozart: *Varázsfuvola*, Kodály: *Székhelyfő*, Puccini: *Bohémélet* vagy Beethoven: *Fidelio* — tartalmas, jól felépített, sikerre számítható műsor, ha a rendezés is megfelelően támogatja.

Ezzel szemben a bemutatott és bemutatásra kerülő műveknek sajnos nem ilyen megnyugtató a kép. Az említett *Hátsó ajtó*, s a *Késdobálók* nem jelentik a teljes értelemben vett maiáságot. A *Hátsó ajtó* szerzője sajnos, rábja maradt annak az értelmiségi-kispolgári környezetnek, amelynek kritikájára készült és — minden túlzás nélkül — az erkölcsbírálat polgári szintjéig sem jutott el. A *Késdobálók* más természetű és igényű, könnyebb darab. Még a jövőtől függ, hogy mit tartalmaz majd az új magyar darab, amelyről egyelőre csak a műsortervbeli meghirdetést tudjuk.

A maiás igény ennél több lenne! Hiszen a politikai és társadalmi élet meszebb tart, mint ahogyan azt Thurzó Gábor mutatja. A magyar drámaírás egyenlően fejlődése mellett is produkált lényegesen értékebb darabokat. Ezt a színház dramaturgiája is jól tudja!

Tartalmi és művészi értékekben lényegesen gazdagabb új magyar drámák kerültek bemutatásra az elmúlt években Budapesten, mint vidéken. S ezt nem lehet csupán a rendelkezésre álló anyagi eszközök egyenlőtlenségével magyarázni. Persze ez is lényeges motívum.

Évekkel ezelőtt nemcsak az aktualitásból eredő sürgetés támasztotta igényt volt Darvas: *Hajnali tűz*, Doboz: *Szélei-har*, s még néhány jól felépített magyar dráma bemutatása. Legalább ilyen mértékben hatott az új magyar dráma színpadi pártfogolásának fontossága is. Utóbb pedig, milyen megrázó drámai élményt nyújtott a pesti nézőnek Berkesi: *A kör bezárul*, Doboz: *Holnap folytatjuk* című drámája, s még néhány jó darab.

Meggyőződésünk, hogy kitűnően megírt, eszméletlen letisztult, a valóságot hitelesítő, erőteljes konfliktust teremtő drámák találhatók drámairodalomunk művelőinek fiókjaiban. Csak utánjárás és akarás dolga; az új magyar dráma színpadi kidajkálásának vágya kell hozzá! Igen, ez kell — s akkor a véletlenek, a belebotlás — szerencséje, vagy szerencsétlensége kevésbé fenyegetné a szegedi színházat. Ehhez persze évekre előre számított, szigorúan meghatározott színházpolitikai koncepció kívánatik.

Szerepel az idei szegedi műsoron Shakespeare: *Leár király* és a *Hamlet*. Az előző ugyan felújítás címen került műsorra, de a *Leár* utolsó előadása óta cserélődtek a szereplők, a diszletanyag stb. Nem annyira "felújítás" ez tehát, hanem annyi, mint bemutatás. De egy évadban két Shakespeare-dramát magas művészi fokon bemutatni — enyhén szólva — még a budapesti Nemzeti Színháznak is dicséretére válna. Hiszen egy rangos Shakespeare-bemutató fél esztendő munka, hogy ha méltóképpen akarják színre vinni. Nem beszélve arról, hogy egy-egy drámai színésznek a legszertebb vágya: egyszer eliuson Shakespeare-ig, s megmutathassa, mit tud, mit ér s mint drámai színész. Most egyszerre két ilyen nehéz dráma ebben a kis létszámú társulatban! Valóban nagy bátorság — a szin-

ház vezetői részéről. Vagy talán a megfelelő "végig gondolás" gyengesége?

A móríci Uri murinak rendkívül nagy jelentőségű mondanivalóján is túlment már az élet. Bizonyos várakozás előzi meg Anouilh: *Rómeó és Jeanette* kamaradarabjának mondanóját és rendezését.

Az operett-műsorból túlteng a régi operettstílus: Mágán Miska, Luxemburg grófja, Mária főhadnagy egy évadbeli műsorra tűzése aligha válik előnyére a Szegedi Nemzeti Színháznak. Mutatja, hogy a közönség differenciálójának felfogása nem egészen a mai valóságból indul ki.

Az operett-előadások rendezése, de elsősorban az összerendezési művészi kvalitása meg sem közelíti egy opera előadását, s a bemutatásra kerülő drámák előadásának művészi szintjét. Nem elfogadható nézet, hogy az operett-előadások művészi értékének hullámzása abban keresendő Szegeden, hogy 1948—56. között időben alig volt operett a magyar színpadokon és emiatt nincs most művészgarnitúra ebben a színházi tagozatban. Ez az indok azért sem állja meg a helyét, mert ha az opera és a próza egyformán erős, élvonalbeliséget jelentő együttes, az operett-előadások színvonalát is biztosítja. Ez a színház szakvezetőin és rendezőin múlik.

4

Ez a rövid áttekintés arról is tanúskodik, hogy a szegedi színház vezetésében van törekvés a jó értelemben vett modern színház kidolgozására. De egyben bizonyítja is, hogy a színház prózájában nincs elég alapos előrelátás, koncepciózus elképzelés, mintha a vezetők madártávlatból figyelnek a magyar és a kortársi, nemzetközi drámairodalomra. Legalább is a kiválasztás, amely egyben bizonyos értelmű értékrend is, erre a megállapításra enged következtetni. A világnézeti, eszméleti értékek elbírálása és ezzel párhuzamosan a mondanivaló művészi megformálása mércejének, a két egymástól elválaszthatatlan tényezőnek együttes vizsgálata mutatja a műsorterv és az egész műsorpolitika értékét. Mit választ ki a mai magyar és a nemzetközi drámairodalomból a színház? Ez hangsúlyosan attól is függ, milyen eszméleti és esztétikai felkészültségű emberek vezetik. A magyar dráma és a kortársi haladó világirodalom nálunk is színpadképes termékeinek alapos ismerete, az erre hivatott szakemberek széles körű "színházi" tájékozottsága, a műsorterv plakátjára íródik.

A művészgárda eszméleti és szakmai fejlődése, színészszerepe is összefügg a műsorról. Nagy erőpróba igénylő főszerep, vagy finom megformálás: kíváncsi epizód szerep növeli a művész alkotó ambícióját, egészen szereplési vágyát, önbizalmát és jó ember tulajdonságait is. A silányabb értékű darabok, ha rendszerre válnak, évek után bizonyos fokú demoralizációt okoznak; akarva-akaratlanul félvállról veszik a szerepeket a színészek, mert ambíciójukkal és tehetségükkel *soha sincs* összhangban a szereplők. (Persze gyakran nem is lehet összhangban és ez természetes a színművészetben, de a *soha sincs* és a *gyakran* szavak lényegbeli különbségeket fednek.)

Nem függ össze a műsortervvel, de a produkció értékével igen, a szereposztásban jelentkező objektivitás. Ha a szerepkörre a legalkalmasabbak jutnak szóhoz, nem érvényesül *suskus*, *klíkkszellem*, akkor kevesebb a sértődött ember, magát kallódó nagyságnak képzelő művész. Nem a tökéletes igazságszolgáltatásról szólnak, hanem a megközelíthető objektivitásról apellálunk. Ez utóbbinak rendkívül nagy jelentősége van a vezetés tekintélyének megőrzésében is. Az egyéni és személyes impressziók feltűnő álló, azon túllátó vezetés — határozottságával együtt is — elismert, imponáló.

5

E fejtegetésekre sokan kérdezhetik: vajon melyik színházunkba szebb az összkép és melyik színházunkban előnyösebb az idei évad műsora? A kérdés jogos lenne, ha a mai színházban a szocialista színjátszás csúcspontjához közelítenék. De ezt senki sem állíthatja. Éppen ezért a műsorösszehasonlítás nem vezet eredményre és nem is indok a nyugvásra, még akkor sem, ha netán másutt is találkoznánk hasonló gyengeségekkel, megalapozatlanságokkal.

Szegeden évről évre igényesebb és színvonalasabb műsorról lehetne és kellene adni, mert ehhez megvannak az objektív és szubjektív tényezők egyaránt. Az elmúlt esztendő egyik-egy kiemelkedő darabja kiválasztásban, rendezésben, művészi produkcióban igazolja is ezt. A következő évad műsora kialakításának januárban kellene kezdődnie, gondos vizsgálódás alapján, a mai magyar drámairodalom és a kortársi világirodalom kitűnő ismeretében: kiemelkedő világnézeti, esztétikai, színpadtechnikai ismeretek birtokában. Ez a színház vezetőinek a feladata. Rájuk bízta a kormányzat a színházkultúrát azzal, hogy segítsék elő a szocialista színművészet meghonosítását és megszerettetését, amelyhez években nevezett, egymás tetejére rakott lépcsők vezetnek fel.

Voltaképpen ez az írás gondolatébresztőül szolgálja mindazoknak, akiket érdekel a színjátszás, a színház, különösen a Szegedi Nemzeti Színház munkája, műsora, egy-egy produkció sikere és nem utolsósorban olyan jelentős művészgárda kikovácsolása a prózában, mint ahogy az sikerült az operában.

Ez nem kis feladat — de megoldható!